

Potřebujeme inkluzivní školství ?

PETRA AUGUSTOVÁ

12. července 2016

Téma inkluze ve školství rozděluje odbornou i laickou veřejnost v naší republice už několik let. Přispívá k tomu vyhláška č. 27/2016 Sb. (1), která mění podmínky začleňování žáků se speciálními vzdělávacími potřebami do výuky v běžných školách v kolektivu se zdravými dětmi a která 1. září 2016 vchází v platnost. Začlenění postiženého či znevýhodněného dítěte pomáhá kromě jiného služba asistenta pedagoga, snížení počtu žáků ve třídě a individuální studijní plán. Přesto, či právě proto, lze očekávat, že zavedení inkluzivní školy vnese do společnosti celou řadu problémů, se kterými se budou muset vypořádat zejména učitelé v běžných školách, rodiče zdravých dětí, rodiče postižených a znevýhodněných dětí, a samozřejmě děti samotné, protože o děti nám jde přece především. Je pro ně opravdu tak vhodné vzdělávat se v jednom kolektivu se sobě nerovnými dětmi, jak tvrdí zastánci tohoto zákona? Je to vhodné pro vývoj psychiky zdravých dětí? Je to vhodné pro vývoj psychiky postižených a znevýhodněných dětí? Je inkluzivní školství prospěšné pro děti, společnost a její rozvoj? Ve svém zamyšlení se na těmito otázkami se nechci nechat svazovat zmíněnou vyhláškou, ale spíše pojednat o výhodách a nevýhodách inkluzivního vzdělávání obecněji.

Co je to inkluze a koho se týká? Inkluze je vlastně další krok v rozvoji integrativního vzdělávacího systému. V integrativním systému existují vedle sebe rozdílné podskupiny, ale děti s postižením či znevýhodněním s určitou podporou mohou navštěvovat běžné školy. Principiálně jde o duální systém, ve kterém paralelně funguje integrativní i segregované vzdělávání. V případě, že je integrace v prostředí hlavního vzdělávacího proudu neúspěšná, je možný návrat dítěte do speciálního zařízení. Tato základní idea se postupně dále rozvíjí v novou, odlišnou a vyšší kvalitu, kdy se už různorodost principiálně chápe jako normalita. Zbytky starého školského systému a jeho segregující instance postupně zanikají. Inkluze je chápána jako bezpodmínečné akceptování speciálních potřeb všech dětí. Podle (2) inkluze vyžaduje zároveň radikální kurikulární reformu, reformu v oblasti hodnocení a vytváření skupin žáků.

Integrace a inkluze se dotýká dítěte, žáka, studenta se speciálními vzdělávacími potřebami, tj. osoby se zdravotním postižením, zdravotním znevýhodněním nebo sociálním znevýhodněním. Zdravotní postižení je mentální, tělesné, zrakové nebo sluchové postižení, vady řeči, souběžné postižení více vadami, autismus a vývojové poruchy učení nebo chování. Zdravotní znevýhodnění je zdravotní oslabení, dlouhodobá nemoc nebo lehčí zdravotní poruchy vedoucí k poruchám učení a chování, které vyžadují zohlednění při vzdělávání. Sociální znevýhodnění je způsobeno rodinným prostředím s nízkým sociálně kulturním postavením, patří sem ohrožení sociálně pa-

tologickými jevy, nařízená ústavní výchova nebo uložená ochranná výchova, postavení azylanta, mezi sociálně znevýhodněné se řadí dále osoby požívající doplňkové ochrany a účastníci řízení o udělení mezinárodní ochrany na území ČR. O všech těchto osobách je řeč, je-li řeč o inkluzivním vzdělávání a začleňování postižených a znevýhodněných dětí mezi děti zdravé.

Učitelé v dnešním našem školství mají rozličné problémy. Někteří řeší neustálé kázeňské prohřešky svých žáků či šikanu, jiní mají problémy s komunikací a přístupem rodičů, další mají existenční problémy nebo si nerozumějí se svými kolegy atd. V jedné českolipské škole, a možná to není ojedinělý případ, se podle (3) učitelé vzdali svých odměn, aby za ušetřené peníze mohla škola najmout externí bezpečnostní pracovníky, kteří kromě dozoru na chodbách mohou zasáhnout i v hodině. Podle slov ředitele této školy bezpečnostní pracovníci „*mají služební telefon, a pokud se vyskytne situace, kdy učitel potřebuje určitou pomoc, třeba když se mu tam žáci začnou prát, pak zvedne telefon a přijde pracovník bezpečnosti.*“ A nyní si představme, že do takového prostředí přijde nový žák, žák se zdravotním postižením, kterého bude třeba integrovat, a přivede si s sebou asistenta pedagoga.

Pokud to tedy ve školách vypadá podobně jako v té zmíněné českolipské, není se proč divit, že učitelé na začleňování žáků se speciálními vzdělávacími potřebami do svých tříd v běžných školách nemají náladu. O jejich obavách vypovídá i průzkum, který zadal deník MF Dnes (4), a podle nějž 92,8 % učitelů nesouhlasí s novelou zákona, která inkluzi zavádí. V průzkumu byli učitelé dále dotázáni na názor, jak inkluze ovlivní atmosféru ve třídách a co by bylo potřeba udělat, aby inkluze měla šanci na úspěch. Odpovědi jsou velice zajímavé a na cosi ukazují. Ač si o celém průzkumu můžeme myslet své, jsou to odpovědi pedagogů, kteří s dětmi pracují, nelze je proto brát na lehkou váhu a je třeba na ně reagovat. Nejčastější odpovědí na první dotaz je, že tempo výuky se bude muset přizpůsobit žákům s handicapem. Pokles tempa výuky či její náročnosti a jejich přizpůsobení nejslabšímu žáku je podle mě to nejhorší, co může školy a nadané žáky v nich potkat. Nelze přece integrovat za cenu toho, že elita třídy zpomalí, bude znuděná, otrávená a ve výsledku se naučí méně, než kdyby k inkluzi nedocházelo. Vždyť výchova a vzdělávání mají směřovat k všestrannému rozvoji osobnosti a maximálně rozvíjet její pozitivní rysy. Budou takové výchova a vzdělávání i případně, že dojde k poklesu tempa výuky? Obávám se, že ne.

Pokud pokles tempa výuky nedopustíme, přichází do hry druhá nejčastější odpověď pedagogů na první dotaz, tedy integrované děti budou zaostávat a ztratí motivaci k učení. Ztráta motivace se pravděpodobně neprojeví u všech zaostávajících žáků. Motivace je ale důležitá. V odpovědi je řeč o motivaci k učení. Daleko důležitější je ale podle mě motivace k integrování, k samotnému začlenění se do kolektivu zdravých dětí. Postižený žák si více či méně uvědomuje svůj handicap, možná se jím trápí a má

obavy, jak bude reagovat kolektiv zdravých dětí na jeho přítomnost. Děti bývají na sebe zlé a každou odlišnost od „normy“ komentují, vysmívají se jí. Už jen to může v postiženém jedinci vyvolávat desiluzi k integraci. A teď si představme, že navíc během vyučování nestíhá tempo, je mezi těmi pomalejšími. Neprojeví se u něj pokles motivace zejména k samotnému procesu inkluze než „jen“ k učení?

Z odpovědí pedagogů na druhý dotaz plynou, podle mě zcela oprávněné, požadavky na omezený počet handicapovaných dětí na třídu a na celkový počet žáků ve třídě, v které dochází k inkluzi. Dalším požadavkem je zdvojnásobení platů asistentů pedagoga. Dle mého názoru, postavení asistentů pedagoga ve školství je složité. Pouhé zdvojnásobení platu pomůže, ale nic nevyřeší. Problém není jen ve výši mzdy, ale také v úvazku, na který bude asistent pedagoga ve škole zaměstnán. Je totiž možné, že bude škola vzdělávat jednoho žáka, který bude potřebovat asistenta na jednu hodinu denně, například jen na výuku českého jazyka. Pro asistenta to pak znamená částečný a velice krátký úvazek a s tím spojenou i malou mzdu. Co má pak chudák asistent dělat, aby se uživil? Objíždět několik škol a ve všech mít částečný úvazek? A lze vůbec skloubit výuku na několika školách, lze vždy odstranit případné kolize v rozvrzích škol? Anebo se nechat zaměstnat na jedné škole na plný úvazek, ale kromě činnosti asistenta tam vykonávat i práci nižší kvalifikace, například uklízečku? Tuto moji úvahu podporuje i v listě citovaný Daniel Prokop z agentury Median, který vypočítává podle zprávy školní inspekce: „(...) A pokud má průměrná třída 20 žáků, znamená to jednoho žáka s lehkým mentálním postižením zhruba na 10 tříd“ (4, s. 4). Zkrátka pozice asistentů pedagoga je problém, který podle mě stojí v cestě hladkému zavedení inkluze.

Ve zmíněném čísle deníku je tématu inkluze věnována celá dvoustrana. Můžeme se zde dočíst i několik názorů pedagogů oslovených přímo, mimo výše citovaný průzkum. Zdá se, že řada z nich má s integrací žáků se speciálními vzdělávacími potřebami již své zkušenosti. Například Blanka Pazourková ze SPŠ Vsetín komentuje svoji zkušenost s výukou na nižším stupni gymnázia dvou autistických chlapců a jednoho sluchově postiženého slovy: „*Přes pomoc asistentů se tyto chlapci v normální třídě necítili vždy šťastní, přestože i spolužáci jim vycházeli vstříc. Nakonec všichni odešli na speciální střední školy*“ (4, s. 5). Učitelka střední školy Radmila Grycová říká, že inkluze musí být regulovaná, aby se do běžných škol dostaly jen děti, pro které to má smysl, a vypráví příběh své kamarádky: „*Moje kamarádka měla postiženou dceru (mentální retardace a epilepsie) v integrované škole. Žije v Rakousku, kde je tento systém běžný, přesto se dcera se třídou nesházela, nenašla si kamarády a matka pro ni někdy musela do školy přijet. Pokroky ve vzdělání nenastaly, pozitivní snad byl pobyt mezi vrstevníky, protože dítě nebylo od ostatních nijak izolováno*“ (4, s. 5). Z výše uvedených vybraných citátů je patrné, že učitelé se možná staví proti inkluzi, avšak řada z nich ne nikterak vyhraněně. Myslím, že pokud bude vždy individuálně při-

stupováno ke každému zájemci se speciálními vzdělávacími potřebami o vzdělávání v běžné škole, může opravdu inkluze být přínosem. Ovšem kdo a kdy má rozhodnout, je-li inkluze žáka přínosná? A pro koho je přínosná? Své stanovisko určitě dají lékaři, psychologové, třídní učitel, rodiče dítěte. Ale co ostatní děti ve třídě a jejich rodiče, budou i oni mít právo do věci mluvit? Pokud by začlenění handicapovaného žáka znamenalo reformu osnov a pokles tempa výuky, měli by i oni mít právo vyjádřit se?

Své názory na inkluzivní vzdělávání vyjadřuje v (5) Jiří Pilař, předseda Asociace speciálních pedagogů ČR: „*Ono poskytnutí možností rovného přístupu ke vzdělání je ideálem patrně nás všech a těžko se najde někdo, kdo by nefandil žákům, aby se pokud možno se svými deficity vyrovnali co nejlépe a ještě lépe v běžných školských podmínkách. (...) Nicméně je ale zcela jistě nesprávné vzdělávat všechny žáky bez ohledu na jejich intelektové schopnosti v prostředí běžné školní třídy, která ty nejslabší staví do pozic outsiderů a třídních šašků, případně je ze svého středu přímo vypudí.*“ Dále míní, že zavedení inkluze do českých škol velmi motivuje stav a úroveň vzdělávání romských žáků. Tuto motivaci nechápe a zmiňuje průzkum prezentovaný eurokomisařkou Viviane Redingovou, podle nějž úroveň vzdělání a uplatnění na trhu práce mají Romové v ČR nejvyšší v rámci jedenácti sledovaných evropských zemí (včetně Francie, Itálie, Španělska, Polska, Maďarska, Slovenska, Řecka apod.). Podíl středoškolsky vzdělaných Romů v naší zemi dosahuje téměř 30 % oproti průměrně 15 % v dalších zemích. Zaměstnaných Romů je u nás 40 % oproti 10–20 % v ostatních sledovaných zemích. Téma uzavírá slovy: „*Z toho vyplývá, že se náš stát naopak velice snaží vzdělávat všechny své žáky, a to bez ohledu na rasu či barvu pleti a že se nemáme rozhodně za co stydět.*“ Samozřejmě mě těší, že je u nás situace v této oblasti relativně dobrá, ale na druhou stranu romských dětí v běžných školách mnoho vidět není. V místě, odkud pocházím a kde bydlím, velká romská menšina nežije, takže mohu jen těžko posoudit, myslím si však, že Romové dostatečně začleňováni do běžných škol nejsou. Zlepšit situaci by podle mě mohl spíše než inkluze ve škole povinný předškolní rok v mateřské škole, který by měl romské děti uvést do dostatečně podnětného prostředí ještě před školní docházkou a tím jim umožnit hladký nástup do běžné základní školy.

Svémi nesouhlasnými názory na inkluzivní školství je poměrně znám Václav Klaus ml. Nemá problém se začleňováním dětí s fyzickým postižením, výhrady má však k integraci mentálně postižených. Tvrdí, že: „*je evidentní, že ta výuka nebude normálně fungovat*“ (6). Zapojení asistenta pedagoga do vyučování komentuje slovy: „*V tu chvíli to dítě má už naprosto separovanou výuku, dělej se nějaký základní věci, který by se stejně dělaly na tý specializovaný škole, a vůbec integrovaný s těma dětma není*“ (6). To je tedy významný argument proti inkluzi. Nicméně postižené dítě se může s ostatními integrovat třeba o přestávkách, i přestávka v kolektivu zdravých dětí může být pro postiženého přínosem, ta samozřejmě může být přínosem i pro zdravé.

Názoru, že se ministerstvo nechystá rušit speciální školy, oponuje, říká, že se neruší, ale budou učit podle normálního rámcového vzdělávacího programu. „*Oni to chtěli samozřejmě provat naplno, zrušit speciální školy, a udělat to tím modelem z ideologických důvodů, prostě ty děti všechny promíchat. Vznikla obrovská vlna odporu odborné veřejnosti, tak teď oni vypouštějí takové různé mediální dýmy, jeden z nich je, že se to o dva roky odloží, aby to jako zkrátka mediálně uklidnili, ale vkladu to nějakým způsobem proběhlo tak, jak to mají naplánováno a jak je v tom podporuje Evropská unie*“ (6). Nelze než s ním souhlasit v tom, že je obrovská chyba rušit tak dokonalou síť speciálních škol, jaká u nás je. Její obnova by podle něj v budoucnu trvala patnáct let.

Zastává se speciálních pedagogů. Tvrdí, že speciální pedagogika je skutečný obor. A nyní mají speciální pedagogy nahradit asistenti, často mladí lidé s velkou fluktuací, kteří se vyrábějí na zelené louce. Podle něj jsou navíc asistenti drazí. Vypočítává 200 tisíc školného na jednoho žáka s asistentem a ptá se, kolik takových žáků si může dovolit škola, společnost.

Ondřej Vaculík ve svém eseji (7) vypráví o svojí učitelce z dětství: „*O pomoci slabšímu za všech okolností často mluvila a my si mysleli, že to je ve školních osnovách. Ale byla to osnova její, životní. A tak, myslím si, do své třídy zapisovala i děti značně postižené, které by jinak skončily v nějakém ústavu, což mně došlo až teď v souvislosti s tou inkluzí. Ona ji dělala už před půl stoletím.*“ Chytrým dětem přidělovala ty pomalejší na doučování. „*Doučovával jsem Jardu Blážu a Jardu Vokatého a vím, jak je něco naučit skoro ani nešlo. Byl to vskutku vzdělávací proces s lehčím mentálním handicapem, což vím až dnes. Naše kamarádství to však nebývale utužilo a já necítil žádnou povýšenost.*“ Rodičům chytrých dětí, kteří se obávají zpomalení výuky vlivem inkluze a utrpení jejich ratolestí, vzkazuje: „*Ony tím získají. (...) Cítil jsem, že tím naše dětství má trochu vyšší smysl, než je pouhé dětství, dávalo nám další poznání, což je podstatou každého vzdělávání.*“

Svět není černobílý. Nelze říci, že inkluze je za každých okolností špatná a nepřijatelná. Má určitě i své kladné stránky. Třeba právě v tom, že zdravé dítě si už v dětství uvědomí, že mezi námi žijí lidé, kteří jsou jiní než my, slabší, kteří potřebují naši pomoc, a naučí se žít s nimi v jedné společnosti a nepovyšovat se na ně, nebát se jich. Možná je inkluze schopna daleko snadněji než stávající model vychovat žáky k prosociálnímu chování, které přece stále ještě je v souladu s našimi společenskými hodnotami a normami. Důležité ale je, jak je inkluze nastavena. Děti s jakými postiženími a znevýhodněními jsou začleňovány a zda na ně má inkluze pozitivní vliv nebo je naopak prostředí zdravých dětí stresuje, a zda je zaručeno i přes vliv inkluze udržení tempa výuky a obsahu osnov.

Použité zdroje

1. Vyhláška 27/2016 Sb. o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných.
2. BLAŽKOVÁ, V. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2014. ISBN 978-80-7290-646-8.
3. MAŘAS, T. *Učitelé českolipské školy souhlasí se snížením odměn. Za ušetřené peníze si platí ochranu*. [online]. Český rozhlas, 19. 4. 2016. [cit. 2016-04-19]. <http://www.rozhlas.cz/liberec/informacezliberecka/_zprava/ucitele-ceskolipske-skoly-souhlasí-se-snížením-odměn-za-usetřené-peníze-si-platí-ochranu--1604912>.
4. HRDINOVÁ, R. Učitel je pán. Inkluze bez něj padne. *MF Dnes*. 26. 2. 2016. 27(48). ISSN 1210-1168.
5. PILAŘ, J. Inkluze pomůže jen někomu. *Učitelské noviny* [online]. Praha: GNOSIS. [cit. 2016-07-10]. <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?zprava=855>>.
6. *Dvacet minut Radiožurnálu* [rozhlasový pořad]. Český rozhlas Radiožurnál, 29. 2. 2016 17.05. <<http://prehravac.rozhlas.cz/audio/3578926>>
7. VACULÍK, O. Drzé okluzní pravdy. In: *Psáno kurzívou* [rozhlasový pořad]. Český rozhlas Vltava, 11. 4. 2016 15.05.